

DOMSTOLENS DOM (stora avdelningen)

den 5 december 2006 *

I de förenade målen C-94/04 och C-202/04,

angående tre beslut att begära förhandsavgörande enligt artikel 234 EG, från Corte d'appello di Torino (Italien) och Tribunale di Roma (Italien), av den 4 februari och den 5 maj 2004, respektive den 7 april 2004, som inkom till domstolen den 25 februari och den 18 maj 2004, respektive den 6 maj 2004, i målen

Federico Cipolla (C-94/04)

mot

Rosaria Portolese, gift Fazari,

och

Stefano Macrino,

Claudia Capodarte (C-202/04)

mot

Roberto Meloni,

* Rättegångsspråk: italienska.

meddelar

DOMSTOLEN (stora avdelningen)

sammansatt av ordföranden V. Skouris, avdelningsordförandena P. Jann, C.W. A. Timmermans, A. Rosas, R. Schintgen och J. Klučka samt domarna J. Malenovský, U. Lohmus (referent) och E. Levits,

generaladvokat: M. Poiares Maduro,
justitiesekreterare: förste handläggaren L. Hewlett,

efter det skriftliga förfarandet och förhandlingen den 25 oktober 2005,

med beaktande av de yttranden som avgetts av:

- Frederico Cipolla, genom G. Cipolla, avvocatessa,
- Roberto Meloni, genom S. Sabbatini, D. Condello, G. Scassellati Sforzolini och G. Rizza, avvocati,
- Italiens regering, genom I.M. Braguglia, i egenskap av ombud, biträdd av P. Gentili, avvocato dello Stato,

- Tysklands regering, genom A. Dittrich, C.-D. Quassowski och M. Lumma, samtliga i egenskap av ombud,

- Österrikes regering, genom E. Riedl, i egenskap av ombud,

- Europeiska gemenskapernas kommission, genom E. Traversa, R. Wainwright, F. Amato och K. Mojzesowicz, samtliga i egenskap av ombud,

och efter att den 1 februari 2006 ha hört generaladvokatens förslag till avgörande,

följande

Dom

- ¹ Respektive begäran om förhandsavgörande avser tolkningen av artiklarna 10 EG, 49 EG, 81 EG och 82 EG.

- ² Respektive begäran har framställts i mål mellan två advokater och deras respektive klienter beträffande erläggande av arvode.

Tillämpliga bestämmelser

- 3 Enligt kungligt lagdekret nr 1578 av den 27 november 1933 (GURI nr 281 av den 5 december 1933), ändrad till lag nr 36 av den 22 januari 1934 (GURI nr 24 av den 30 januari 1934), i dess ändrade lydelse (nedan kallat det kungliga lagdekretet), utgörs Consiglio nazionale forense (nationella samfundet för advokater) (nedan kallat CNF), som inrättats av justitieministeriet, av en advokat från varje appellationsdomstolsdistrikt och denne har utsetts av andra advokater i domkretsen.
- 4 I artikel 57 i det kungliga lagdekretet föreskrivs att kriterier för att fastställa arvoden och ersättningar till advokater och "procuratori" i tvistemål, brottmål och för juridisk rådgivning utom rätta skall fastställas vartannat år genom beslut av CNF. Efter att CNF fastställt advokatarvodena (nedan kallade taxan) skall dessa, enligt de italienska bestämmelserna, godkännas av justitieministeriet efter yttrande av Comitato interministeriale dei prezzi (den interministeriella priskommittén) (nedan kallad CIP) och av Consiglio di Stato (här ungefär lagrådet).
- 5 Enligt artikel 58 i det kungliga lagdekretet skall de ovannämnda kriterierna fastställas med beaktande av de belopp tvisten gäller och i vilken instans målet anhängiggjorts samt hur lång tid rättegången varat i fråga om brottmål. I taxan skall en maximigräns och en minimigräns för arvodena fastställas för varje steg eller serie av steg i förfarandet.
- 6 I artikel 60 i det kungliga lagdekretet föreskrivs att domstolarna skall fastställa arvoden till advokater enligt ovannämnda kriterier. De skall därvid beakta de behandlade spörsmålets betydelse och antal. Vid dessa beslut skall domstolarna beakta de tidigare fastställda minimi- och maximigränserna. I mål av särskild vikt får

domstolarna emellertid överskrida taxans maximigräns med beaktande av målets speciella karaktär eller av prestationens värde i sig. Under motsatta förhållanden får minimigränsen underskridas när målet varit av enkelt slag. I båda dessa fall gäller att domstolen skall motivera sitt beslut.

- 7 Enligt artikel 2233 i den italienska civillagen skall domstol i allmänhet fastställa ersättning beträffande ett avtal om tillhandahållande av tjänster om parterna inte träffat överenskommelse om ersättningens storlek och om denna inte kan fastställas med ledning av gällande taxa eller sedvana. Domstolen skall därvid inhämta yttrande från den branschorganisation som den person tillhör som tillhandahåller tjänsten. I fråga om advokatycket föreskrivs emellertid i artikel 24 i lag nr 794 av den 13 juni 1942 (GURI nr 172 av den 23 juli 1942) att avvikelse inte kan göras från de minimiarvoden som fastställts genom taxan för advokattjänster. Avvikande avtal är ogiltiga. Enligt rättspraxis från Corte suprema di cassazione (högsta kassationsdomstolen) skall denna bestämmelse även tillämpas på advokaters juridiska rådgivning utom rätta.
- 8 Den taxa som är i fråga i mål C-202/04 fastställdes av CNF den 12 juni 1993 och ändrades den 29 september 1994. Taxan godkändes genom ministerdekret nr 585 av den 5 oktober 1994 (GURI nr 247 av den 21 oktober 1994). I artikel 2 i detta dekret föreskrivs att "ökningarna enligt tabellerna i bilagan skall tillämpas upp till 50 procent från och med den 1 oktober 1994 och för resterande 50 procent från och med den 1 april 1995". Denna över tiden stegvisa ökning har sin grund i anmärkningar från CIP, som i synnerhet tagit hänsyn till den ökande inflationen. Innan justitieministeriet godkände taxan hördes CNF på nytt. CNF beslutade vid sitt möte den 29 september 1994 att godta förslaget om att införa den nya taxan stegvis.
- 9 Taxan omfattar tre slags ersättningar, nämligen arvoden, utlägg och ersättning i tvistemål och förvaltningsmål, arvoden för juridiskt biträde i brottmål samt arvoden och ersättningar för juridisk rådgivning utom rätta.

Twisterna vid de nationella domstolarna och tolkningsfrågorna

Mål C-94/04

- 10 Rosaria Portolese, gift Fazari, och två andra ägare till angränsande fastigheter belägna i kommunen Moncalieri vände sig till advokaten Federico Cipolla i syfte att inleda ett förfarande mot den kommunen för att erhålla ersättning för förhandstillträde till fastigheterna, vilket beslutats om av borgmästaren i Moncalieri och som inte följts av expropriationsåtgärder. Federico Cipolla gav in tre separata ansökningar som registrerades i tre mål mot den ovannämnda kommunen vid Tribunale di Torino.
- 11 Twisten löstes därefter genom en transaktion som genomfördes på direkt initiativ av en av de berörda fastighetsägarna utan att Federico Cipolla vidtog några åtgärder.
- 12 Federico Cipolla hade, uppenbarligen som förskott för sina juridiska tjänster, erhållit 1 850 000 ITL från var och en av de tre kärandena vid den nationella domstolen innan han avfattade och delgav de tre ansökningarna. Federico Cipolla sände en räkning till Rosaria Portolese på totalbeloppet 4 125 000 ITL, vilket omfattade arvoden och diverse omkostnader. Rosaria Portolese vägrade att betala detta belopp. Efter att den därvid uppkomna tvisten anhängiggjorts vid Tribunale di Torino konstaterade denna domstol genom dom av den 12 juni 2003 att beloppet 1 850 000 ITL erlagts och ogillade Federico Cipollas yrkande att utfå beloppet 4 125 000 ITL. Federico Cipolla överklagade domen till Corte d'appello di Torino och gjorde därvid särskilt gällande att taxan skulle tillämpas.
- 13 Det framgår av den hänskjutande domstolens beslut att fråga uppkommer i det mål som anhängiggjorts vid denna domstol huruvida, för det fall det kan styrkas att ett avtal föreligger mellan parterna avseende ersättning till advokaten och detta avtal

avser förskottsbeloppet 1 850 000 ITL, detta avtal skall anses vara giltigt, trots de italienska bestämmelserna, på grund av att det inte är förenligt med gemenskapens konkurrensregler att detta avtal automatiskt ersätts med en beräkning av advokatens ersättning på grundval av taxan.

14 Den hänskjutande domstolen har vidare påpekat att för det fall att en yrkesutövare som inte är bosatt i Italien tillhandahåller någon som är bosatt i Italien juridiska tjänster och avtalet avseende tjänsten omfattas av italiensk lag, omfattas tillhandahållandet av juridiska tjänster av ett absolut förbud mot att avvika från de ersättningsbelopp som fastställts i taxan. Under sådana förhållanden skall det tvingande minimibeloppet tillämpas. Det ovannämnda förbudet innebär således att andra advokater hindras tillträde till den italienska marknaden för dylika tjänster.

15 Corte d'appello di Torino beslutade därför att vilandeförklara målen och att ställa följande tolkningsfrågor till domstolen:

"1 Är den gemenskapsrättsliga principen om fri konkurrens som avses i artiklarna 10 EG, 81 EG och 82 EG även tillämplig på juridiska tjänster?

2 Innebär den ovannämnda principen att parterna har möjlighet att avtala om ersättning till advokat med bindande verkan?

3 Utgör ovannämnda princip ett hinder mot ett absolut förbud mot att avvika från ersättning till advokat?

- 4 Skall principen om friheten att tillhandahålla tjänster som avses i artiklarna 10 EG och 49 EG även tillämpas på juridiska tjänster?
- 5 Om svaret på denna fråga är jakande: är den ovannämnda principen förenlig med principen om ett absolut förbud mot att avvika från advokatarvodena?"

Mål C-202/04

- 16 På grundval av ett yttrande från advokatsamfundet och med tillämpning av taxan begärde och utverkade advokaten Roberto Meloni ett föreläggande gentemot Claudia Capodarte och Stefano Macrino att utge arvoden för viss juridisk rådgivning utom rätta avseende upphovsrätt. Rådgivningen bestod bland annat av muntliga utlåtanden och skrivelser till motpartens advokat.
- 17 Claudia Capodarte och Stefano Macrino ansökte om återvinning av detta föreläggande vid Tribunale di Roma och åberopade särskilt att de arvoden Roberto Meloni begärde var oproportionerliga med hänsyn till ärendets betydelse och till vad Roberto Meloni faktiskt genomfört.
- 18 För att fastställa med vilket belopp arvodena till Roberto Meloni skall utgå anser Tribunale di Roma sig böra bedöma om taxan är förenlig med bestämmelserna i EG-fördraget till den del den kan tillämpas på advokater i fråga om juridisk rådgivning utom rätta, särskilt med hänsyn till att de berörda inte var skyldiga att vända sig till en advokat för att få den ifrågavarande juridiska rådgivningen utom rätta.

- 19 Under dessa omständigheter beslutade Tribunale di Roma att vilandeförklara målet och ställa följande tolkningsfråga till domstolen:

”Utgör artiklarna 5 och 85 i EG-fördraget (nu artiklarna 10 EG och 81 EG) hinder mot att en medlemsstat genom lag eller andra föreskrifter godkänner en taxa som grundas på ett förslag från ett advokatsamfund, i vilken minimi- och maximiarvoden för utövarna av detta yrke fastställs för verksamhet (så kallad juridisk rådgivning utom rätta) som inte är förbehållen medlemmarna i advokatsamfundet, utan kan tillhandahållas av envar?”

- 20 Med hänsyn till sambandet mellan målen vid de nationella domstolarna skall de med stöd av artikel 43 i rättegångsreglerna, jämförd med artikel 103 i samma regler, förenas vad gäller domen.

Prövning av tolkningsfrågorna

Upptagande till sakprövning

Mål C-94/04

— Yttranden som har inkommit till domstolen

- 21 Enligt Federico Cipolla kan de hänskjutna frågorna inte tas upp till sakprövning, dels eftersom de inte är relevanta för att lösa tvisten vid den nationella domstolen, dels eftersom de är hypotetiska.

- 22 Beträffande den första invändningen om rättegångshinder har Federico Cipolla gjort gällande att det, i motsats till vad som angetts i beslutet om hänskjutande, enligt gällande nationell rätt inte fordras att den nationella domstolen bedömer huruvida ett avtal föreligger mellan advokaten och dennes klient och huruvida detta är rättsenligt. Att det inte föreligger något avtal mellan de sistnämnda parterna och att den summa klienten erlagt med avseende på de tjänster som skall ersättas ansetts utgöra ett "förskott" är nämligen rättskraftigt avgjort, eftersom dessa frågor inte är föremål för överklagandet.
- 23 Beträffande den andra invändningen om rättegångshinder har Federico Cipolla gjort gällande att giltigheten av det avtal som slutits mellan en advokat och hans klient skall bedömas endast om det visas att ett sådant avtal föreligger. Något sådant avtal föreligger dock inte. De frågor som Corte d'appello di Torino ställt skall därför jämföras med en begäran om ett rådgivande yttrande.
- 24 Den tyska regeringen anser att artikel 49 EG inte skall tillämpas, eftersom de faktiska förhållandena i målen vid den nationella domstolen inte avser relationer till andra stater. Europeiska gemenskapernas kommission anser med stöd av den rättspraxis som nyligen lagts fast av domstolen att begäran om förhandsavgörande kan tas upp till sakprövning till den del det avser tolkningen av artikel 49 EG.

— Domstolens svar

- 25 Domstolen erinrar, beträffande Federico Cipollas invändning om rättegångshinder, om att nationella domstolars frågor om tolkningen av gemenskapsrätten som ställs inom ramen för den beskrivning av omständigheterna i målet och tillämplig lagstiftning som den nationella domstolen har lämnat på eget ansvar, och vilka det inte ankommer på domstolen att pröva riktigheten av, presumeras vara relevanta (se dom av den 15 maj 2003 i mål C-300/01, Salzmann, REG 2003, s. I-4899, punkterna 29 och 31). Domstolen kan avvisa en begäran från en nationell domstol bara då det är uppenbart att den begärda tolkningen av gemenskapsrätten inte har något samband med de verkliga omständigheterna eller föremålet för tvisten i målet vid den nationella domstolen eller då frågorna är hypotetiska eller domstolen inte

förfogar över de uppgifter om sakförhållandena eller de rättsliga förhållandena som är nödvändiga för att kunna besvara frågorna på ett ändamålsenligt sätt (se bland annat dom av den 13 mars 2001 i mål C-379/98, PreussenElektra, REG 2001, s. I-2099, punkt 39, och av den 15 juni 2006 i mål C-466/04, Acereda Herrera, REG 2006, s. I-5341, punkt 48).

- 26 Den ovannämnda presumtionen för att frågorna är relevanta kan emellertid inte kullkastas endast genom att en av parterna i målet vid den nationella domstolen bestritt vissa faktiska omständigheter, såsom dem som angetts i punkt 22 i förevarande dom, som det inte ankommer på domstolen att pröva riktigheten av och som är avgörande för hur saken i den ovannämnda tvisten skall bestämmas.
- 27 Domstolen finner därför att tvisten vid den nationella domstolen, såsom framgår av beslutet om hänskjutande, avser frågan huruvida ett avtal föreligger mellan en klient och dennes advokat avseende förskottsersättning till den sistnämnde och huruvida detta skall anses giltigt, på grund av att det inte är förenligt med gemenskapens konkurrensregler att detta avtal automatiskt ersätts med en beräkning av advokatens ersättning på grundval av den taxa som är i kraft i den berörda medlemsstaten.
- 28 Det skall härvid konstateras att det inte är uppenbart att den tolkning av gemenskapsbestämmelserna som den hänskjutande domstolen begärt saknar samband med de verkliga omständigheterna eller föremålet för tvisten i målet vid den nationella domstolen och inte heller att frågorna om tolkningen av dessa bestämmelser är hypotetiska.
- 29 Även om det antas att det inte kan styrkas att det avtal som är i fråga i målet vid den nationella domstolen föreligger, kan det inte uteslutas att en tolkning av gemenskapsbestämmelserna som den hänskjutande domstolen begärt, och som kan ge denna möjlighet att bedöma om taxan är förenlig med konkurrensreglerna i fördraget, är ändamålsenlig för denna domstol, när den skall avgöra det mål som

anhängiggjorts vid den. Tvisten avser nämligen huvudsakligen betalning av advokatarvoden som, såsom angetts i punkt 6 i förevarande dom, fastställs av domstolarna och, förutom när det föreligger anledning till undantag, skall fastställas inom de minimi- och maximigränser som fastställts av justitieministeriet.

- 30 Vad närmare avser frågorna om tolkningen av artikel 49 EG kan ett svar vara ändamålsenligt för den hänskjutande domstolen även om det är utrett att samtliga omständigheter i målet vid den nationella domstolen begränsas till en enda medlemsstat, i synnerhet om italienska medborgare, i ett sådant förfarande som det förevarande, enligt nationell rätt skall ha samma rättigheter som dem som medborgare från andra medlemsstater skulle ha i samma situation enligt gemenskapsrätten (se bland annat dom av den 30 mars 2006 i mål C-451/03, *Servizi Ausiliari Dottori Commercialisti*, REG 2006, s. I-2941, punkt 29).

- 31 Domstolen skall därför undersöka om de bestämmelser i fördraget om friheten att tillhandahålla tjänster som den ovannämnda domstolen begärt en tolkning av utgör ett hinder mot att sådana nationella bestämmelser tillämpas som är i fråga i målet vid den nationella domstolen, eftersom dessa nationella bestämmelser kan komma att tillämpas på personer som är bosatta i andra medlemsstater än Republiken Italien.

- 32 Med beaktande av vad ovan anförts konstaterar domstolen att begäran om förhandsavgörande kan tas upp till sakprövning.

Mål C-202/04

— Yttranden som har inkommit till domstolen

- ³³ Roberto Meloni har gjort gällande att den fråga som Tribunale di Roma ställt inte kan tas upp till sakprövning, eftersom den frågan inte har något samband med lösningen på den tvist som anhängiggjorts vid denna domstol. Föremålet för denna tvist utgörs nämligen av tillämpningen av taxan på juridisk rådgivning utom rätta som getts av en advokat som är medlem i advokatsamfundet.
- ³⁴ Den hänskjutande domstolen har dessutom enligt Roberto Meloni inte angett de exakta skälen till att den vill vinna klarhet i hur gemenskapsrätten skall tolkas.
- ³⁵ Den italienska regeringen har hävdat att när parterna inte fastställt arvodena i ett avtal och när klienten, såsom i tvisten vid den nationella domstolen, bestrider de arvoden som advokaten ensidigt fakturerar, ankommer det enligt italiensk rätt på den domstol vid vilken tvisten anhängiggjorts att fritt fastställa arvodena. Frågan huruvida taxan för advokaters juridiska rådgivning utom rätta är förenlig med artiklarna 10 EG och 81 EG saknar därför relevans för att lösa tvisten vid den nationella domstolen.
- ³⁶ Den italienska regeringen har även bestritt att den fråga den hänskjutande domstolen ställt är relevant med hänsyn till att det inte varit fråga om något konkurrensbegränsande förfarande i målet vid den nationella domstolen, vare sig när taxan utarbetades eller på grund av aktörernas beteende.

— Domstolens svar

- 37 Domstolen erinrar beträffande den första invändningen om rättegångshinder som framstälts av Roberto Meloni om att tvisten avser tillämpningen av taxan på juridisk rådgivning utom rätta som getts av en advokat som är medlem i advokatsamfundet. Den nationella domstolen har ställt sin fråga för att få klarhet i om konkurrensreglerna utgör hinder mot att tillämpa taxan, eftersom samma taxa inte skall tillämpas på juridisk rådgivning utom rätta som getts av en person som inte är medlem i advokatsamfundet. Presumtionen att nationella domstolars frågor om tolkningen av gemenskapsrätten är relevanta kullkastas inte under dessa förhållanden.
- 38 Inte heller godtar domstolen den andra invändningen om rättegångshinder som hänför sig till att den hänskjutande domstolen inte angett de exakta skälen till att den vill vinna klarhet i tolkningen av gemenskapsrätten. Enligt domstolens rättspraxis är det nödvändigt att den nationella domstolen i någon mån förklarar varför den begär att domstolen skall tolka vissa gemenskapsbestämmelser och att den förklarar vilket samband den anser att det finns mellan dessa bestämmelser och de nationella bestämmelser som är tillämpliga i tvisten (se bland annat beslut av den 28 juni 2000 i mål C-116/00, Laguillaumie, REG 2000, s. I-4979, punkt 16). Beslutet om hänskjutande uppfyller emellertid till fullo dessa krav, vilket generaladvokaten för övrigt angett i punkt 24 i sitt förslag till avgörande.
- 39 Domstolen påpekar, beträffande den italienska regeringens första invändning om rättegångshinder, att den hänskjutande domstolen utgår från antagandet att den i det mål som anhängiggjorts vid den domstolen enligt italiensk lag skall fastställa advokatens arvoden med stöd av den taxa som skall tillämpas på advokater i fråga om juridisk rådgivning utom rätta.

- 40 Såsom domstolen erinrat om i punkt 25 i förevarande dom ankommer det inte på domstolen att pröva riktigheten av den beskrivning av omständigheterna i målet och tillämplig lagstiftning som den nationella domstolen har lämnat och i samband med vilken frågorna om tolkning av gemenskapsrätten har ställts till domstolen.
- 41 Presumtionen att frågan till domstolen är relevant kullkastas inte under dessa förhållanden.
- 42 Med avseende på den italienska regeringens andra invändning om rättegångshinder är det, såsom ovan angetts i punkt 37 i förevarande dom, väsentligt att erinra om att den nationella domstolen har ställt sin fråga för att få klarhet i om konkurrensreglerna i fördraget utgör hinder mot att tillämpa taxan i det mål som anhängiggjorts vid den. Frågan huruvida det förelegat något konkurrensbegränsande förfarande i målet vid den nationella domstolen omfattas därför av själva föremålet för den hänskjutande domstolens tolkningsfråga och kan således inte anses sakna relevans.
- 43 Härav följer att den begäran om förhandsavgörande som framställts av Tribunale di Roma kan tas upp till sakprövning.

Prövning i sak

De tre första frågorna i mål C-94/04 och frågan i mål C-202/04

- 44 Det är lämpligt att behandla dessa frågor tillsammans och omformulera dem så att det är möjligt att beakta de relevanta omständigheterna i båda målen och bland

annat att det är minimiarvoden som är i fråga i målen vid de nationella domstolarna. De nationella domstolarna har ställt sina frågor för att få klarhet i huruvida artiklarna 10 EG, 81 EG och 82 EG utgör hinder mot att en medlemsstat genom normativa föreskrifter godkänner en taxa som grundas på ett förslag från ett advokatsamfund, såsom CNE, i vilken en minimigräns fastställs för arvoden till dem som utövar advokatyrket och från vilken avvikelser i princip inte kan göras vare sig i fråga om tjänster som är förbehållna advokatsamfundets medlemmar eller tjänster som i likhet med juridisk rådgivning utom rätta kan tillhandahållas även av ekonomiska aktörer som inte omfattas av den ovannämnda taxan.

⁴⁵ Domstolen påpekar inledningsvis att eftersom den ovannämnda taxan berör en medlemsstats hela territorium, kan den påverka handeln mellan medlemsstaterna i den mening som avses i artiklarna 81.1 EG och 82 EG (se, för ett motsvarande synsätt, dom av den 17 oktober 1972 i mål 8/72, Vereeniging van Cementhandlaren mot kommissionen, REG 1972, s. 977, punkt 29, av den 10 december 1991 i mål C-179/90, *Merci convenzionali porto di Genova*, REG 1991, s. I-5889, punkterna 14 och 15; svensk specialutgåva, volym 11, s. I-507, och av den 19 februari 2002 i mål C-35/99, *Arduino*, REG 2002, s. I-1529, punkt 33).

⁴⁶ Av fast rättspraxis framgår att även om artiklarna 81 EG och 82 EG endast omfattar företags beteenden och inte avser lagar och andra författningar som antagits av medlemsstaterna, medför dessa bestämmelser, jämförda med artikel 10 EG, i vilken en skyldighet att samarbeta föreskrivs, emellertid att medlemsstaterna inte får vidta eller bibehålla åtgärder — inte heller i form av lagar eller andra författningar — som kan leda till att de konkurrensregler som är tillämpliga på företag förlorar sin ändamålsenliga verkan (se bland annat beslut av den 17 februari 2005 i mål C-250/03, *Mauri*, REG 2005, s. I-1267, punkt 29 och där angiven rättspraxis).

⁴⁷ Domstolen har bland annat slagit fast att det utgör en överträdelse av artiklarna 10 EG och 81 EG om en medlemsstat antingen påbjuder eller främjar avtal, beslut och samordnade förfaranden som strider mot artikel 81 EG eller

förstärker verkningarna av sådana avtal, beslut och samordnade förfaranden, eller när medlemsstaten fråntar sina egna bestämmelser deras offentligrättsliga karaktär genom att delegera ansvaret för att besluta om ingripanden av ekonomiskt intresse till privata aktörer (beslutet i det ovannämnda målet Mauri, punkt 30, och där angiven rättspraxis).

48 Den omständigheten att en medlemsstat föreskriver att en yrkessammanslutning bestående av advokater, såsom CNE, skall utarbeta ett förslag till en arvodestaxa är, under omständigheterna i målen vid de nationella domstolarna, inte sådan att det kan slås fast att medlemsstaten fråntagit den slutligen antagna taxan dess offentligrättsliga karaktär genom att delegera ansvaret för att fatta beslut på området till advokater.

49 I de i målen vid de nationella domstolarna aktuella bestämmelserna föreskrivs visserligen varken något förfarande eller några materiella bestämmelser som med rimlig sannolikhet kan medföra att CNF vid utarbetandet av förslaget till taxa agerar som en offentlig myndighet och verkar för att tillvarata allmänintresset. Den italienska staten förefaller emellertid inte ha frånhänt sig sina möjligheter att i sista hand besluta om taxan eller att kontrollera genomförandet av den (se domen i det ovannämnda målet Arduino, punkterna 39 och 40).

50 För det första har CNF endast fått i uppgift att lägga fram ett förslag till taxa, vilket i sig saknar bindande verkan. Om justitieministeriet inte godkänner förslaget till taxa träder det inte i kraft, och den tidigare godkända taxan fortsätter att gälla. Ministeriet har således möjlighet att ändra CNF:s förslag. Dessutom biträds det ovannämnda ministeriet av två statliga organ, Consiglio di Stato och CIP, och ministeriet skall inhämta yttrande från dessa innan förslaget till taxa godkänns (se domen i det ovannämnda målet Arduino, punkt 41).

- 51 För det andra skall domstolarna enligt artikel 60 i lagdekretet fastställa arvoden till advokater enligt de kriterier som anges i artikel 57 i lagdekretet, och därvid beakta de behandlade frågornas betydelse och antal. Vidare kan domstolarna i vissa undantagssituationer genom ett motiverat beslut frångå de minimi- eller maximi-belopp som fastställts enligt artikel 58 i lagdekretet (se, för ett liknande resonemang, domen i det ovannämnda målet Arduino, punkt 42).
- 52 Den italienska staten kan under dessa förhållanden inte anses ha avstått från sina befogenheter och delegerat ansvaret för att besluta om ingripanden av ekonomiskt intresse till privata aktörer och därmed fråntagit den i målen vid de nationella domstolarna aktuella lagstiftningen dess offentlighetsrättsliga karaktär (se domen i det ovannämnda målet Arduino, punkt 43, och beslutet i det ovannämnda målet Mauri, punkt 36).
- 53 Av de skäl som angetts ovan i punkterna 50 och 51 kan Republiken Italien heller inte anses påbjuda eller främja att CNE ingår avtal, beslut eller samordnade förfaranden som strider mot artikel 81 EG eller förstärker verkningarna av sådana förfaranden eller påbjuder eller främjar missbruk av dominerande ställning som strider mot artikel 82 EG, eller förstärker verkningarna av sådant missbruk (se, för ett motsvarande synsätt, domen i det ovannämnda målet Arduino, punkt 43, och beslutet i det ovannämnda målet Mauri, punkt 37).
- 54 De tre första frågorna i mål C-94/04 och frågan i mål C-202/04 skall därför besvaras på följande sätt. Artiklarna 10 EG, 81 EG och 82 EG utgör inte hinder mot att en medlemsstat genom normativa föreskrifter godkänner en taxa som grundas på ett förslag från ett advokatsamfund, såsom CNE, i vilken en minimigräns fastställs för arvoden till dem som utövar advokatyrket och från vilken avvikelser i princip inte kan göras vare sig i fråga om tjänster som är förbehållna advokatsamfundets medlemmar eller tjänster som i likhet med juridisk rådgivning utom rätta kan tillhandahållas även av ekonomiska aktörer som inte omfattas av den ovannämnda taxan.

Den fjärde och femte frågan i mål C-94/04

- 55 Corte d'appello di Torino har ställt dessa frågor för att få klarhet i om artikel 49 EG utgör hinder mot bestämmelser som innehåller ett absolut förbud mot att genom avtal avvika från de minimiarvoden som fastställts genom en taxa, såsom den som är i fråga i målet vid den nationella domstolen, för tjänster som dels har rättslig karaktär, dels är förbehållna advokater.
- 56 Domstolen erinrar om att artikel 49 EG innebär att inte bara alla former av diskriminering på grund av nationalitet av tjänsteleverantörer som är etablerade i en annan medlemsstat skall avskaffas, utan även att begränsningar skall avskaffas som är sådana att de innebär att verksamhet som utövas av tjänsteleverantörer som är etablerade i en annan medlemsstat och där lagenligt tillhandahåller liknande tjänster förbjuds eller hindras på annat sätt, även om begränsningen tillämpas utan åtskillnad på inhemska tjänsteleverantörer och tjänsteleverantörer från andra medlemsstater (se, bland annat, dom av den 29 november 2001 i mål C-17/00, *De Coster*, REG 2001, s. I-9445, punkt 29, och av den 8 september 2005 i de förenade målen C-544/03 och C-545/03, *Mobistar och Belgacom Mobile*, REG 2005, s. I-7723, punkt 29).
- 57 Domstolen har tidigare slagit fast att ovannämnda artikel 49 EG utgör hinder mot att nationell lagstiftning tillämpas som innebär att det blir svårare att tillhandahålla tjänster mellan medlemsstater än att tillhandahålla tjänster inom en medlemsstat (se domen i det ovannämnda målet *De Coster*, punkt 30 och där angiven rättspraxis, och domen i de ovannämnda förenade målen *Mobistar och Belgacom Mobile*, punkt 30).
- 58 Ett förbud mot att genom avtal avvika från de minimiarvoden som fastställts genom en taxa, såsom det som föreskrivs i italiensk lagstiftning, kan göra det svårare för advokater som är etablerade i en annan medlemsstat än Republiken Italien att komma in på den italienska marknaden för juridiska tjänster. Förbudet kan därför

begränsa deras tillhandahållande av tjänster i sistnämnda medlemsstat. Domstolen bedömer därför att detta förbud utgör en inskränkning i den mening som avses i artikel 49 EG.

- 59 Det ovannämnda förbudet innebär nämligen att advokater som är etablerade i andra medlemsstater än Republiken Italien inte har möjlighet att, genom att begära arvoden som är lägre än de som fastställs i taxan, konkurrera effektivt med advokater som är fast etablerade i den berörda medlemsstaten och därför har bättre möjligheter att knyta klienter till sig än advokater som är etablerade utomlands (se analogt dom av den 5 oktober 2004 i mål C-442/02, CaixaBank France, REG 2004, s. I-8961, punkt 13).
- 60 Genom det på så sätt föreskrivna förbudet begränsas även utbudet för tjänstemottagarna i Italien, eftersom dessa inte kan anlita advokater som är etablerade i andra medlemsstater och som skulle erbjuda sina tjänster i Italien till ett lägre pris än de minimiarvoden som fastställs enligt taxan.
- 61 Ett sådant förbud kan dock vara berättigat om det motiveras av tvingande hänsyn till allmänintresset, förutsatt att förbudet är ägnat att säkerställa att det eftersträfvade målet uppnås och inte går utöver vad som är nödvändigt för att uppnå detta mål (se bland annat dom av den 5 juni 1997 i mål C-398/95, SETTG, REG 1997, s. I-3091, punkt 21, och domen i det ovannämnda målet Servizi Ausiliari Dottori Commercialisti, punkt 37).
- 62 I syfte att motivera den inskränkning i friheten att tillhandahålla tjänster som det omtvistade förbudet innebär, har den italienska regeringen hävdat att för stor konkurrens mellan advokater skulle kunna leda till en priskonkurrens som i sin tur skulle kunna medföra försämrad kvalitet på de tillhandahållna tjänsterna till skada för konsumenterna, bland annat i egenskap av enskilda som behöver rådgivning av god kvalitet inför domstol.

- 63 Enligt kommissionen har det inte styrkts att något kausalsamband föreligger mellan att miniminivåer fastställs för arvoden och att de professionella tjänster som advokater tillhandahåller är av god kvalitet. I verkligheten har andra statliga bestämmelser, såsom bland annat bestämmelser om tillträde till advokatyrket, disciplinbestämmelser som gör det möjligt att säkerställa att yrkesetiken iakttas och bestämmelser om skadeståndsansvar, ett direkt orsakssamband med skyddet av advokaternas klienter och en god rättskipning, genom att dessa åtgärder säkerställer att de tjänster som denna yrkeskategori tillhandahåller är av god kvalitet.
- 64 Domstolen påpekar härvid att både konsumentskyddet, bland annat skyddet för dem som köper juridiska tjänster från juridiska biträden, och en god rättskipning är sådana syften som kan anses utgöra tvingande hänsyn till allmänintresset vilka kan motivera en inskränkning i friheten att tillhandahålla tjänster (se, för ett motsvarande synsätt, dom av den 12 december 1996 i mål C-3/95, Reisebüro Broede, REG 1996, s. I-6511, punkt 31 och där angiven rättspraxis, och av den 21 september 1999 i mål C-124/97, Läärä m.fl., REG 1999, s. I-6067, punkt 33), såvida två villkor är uppfyllda, nämligen att den nationella åtgärd som är i fråga i målet vid den nationella domstolen är ägnad att säkerställa att det eftersträvade målet uppnås och att den inte går utöver vad som är nödvändigt för att uppnå detta mål.
- 65 Det ankommer på den hänskjutande domstolen att i målet vid den nationella domstolen avgöra om dessa villkor är uppfyllda såvitt avser den inskränkning i friheten att tillhandahålla tjänster som införts genom de nationella bestämmelserna. Den nationella domstolen skall därvid beakta följande omständigheter.
- 66 Det skall särskilt kontrolleras om det föreligger något samband mellan arvodesnivån och kvaliteten på de tjänster advokaterna tillhandahåller. Vidare skall kontrolleras bland annat om den omständigheten att minimiarvoden fastställts utgör en lämplig åtgärd som gör det möjligt att uppnå de eftersträvade målen, nämligen konsumentskyddet och en god rättskipning.

- 67 Det är visserligen riktigt att en taxa som innehåller föreskrifter om minimiarvoden inte kan utgöra hinder mot att advokater erbjuder tjänster av medelmåttig kvalitet. Det kan däremot inte på förhand uteslutas att en sådan taxa gör det möjligt att förhindra att advokaterna, på en sådan marknad som den italienska som, vilket framgår av beslutet om hänskjutande, kännetecknas av ett mycket stort antal advokater som är medlemmar i samfundet och verksamma, frestas att konkurrera på ett sätt som kan leda till att rabatterade tjänster erbjuds, vilket skulle innebära en risk för att de tillhandahållna tjänsternas kvalitet försämras.
- 68 Det skall även beaktas att särskilda förhållanden råder både på den relevanta marknaden, vilket domstolen erinrat om i föregående punkt, och avseende de ifrågavarande tjänsterna och särskilt med avseende på den omständigheten att det beträffande advokattjänster vanligtvis föreligger en viss obalans, eftersom "klienten-konsumenten" och advokaten inte har tillgång till upplysningar i samma omfattning. Advokaterna har nämligen omfattande kunskaper på området, vilket klienterna inte med nödvändighet har, varför de sistnämnda har svårt att bedöma kvaliteten hos de tjänster som tillhandahålls (se, bland annat rapporten om konkurrens inom sektorn för professionella tjänster i kommissionens meddelande av den 9 februari 2004 (KOM(2004) 83 slutlig, s. 10)).
- 69 Det finns emellertid anledning för den hänskjutande domstolen att kontrollera om yrkesbestämmelserna för advokater och bland annat bestämmelserna avseende organisation, kompetens, yrkesetik, tillsyn och ansvar i sig är tillräckliga för att uppnå målen konsumentskydd och en god rättskipning.
- 70 Med beaktande av vad ovan anförts skall den fjärde och den femte frågan i mål C-94/04 besvaras på följande sätt. Bestämmelser som innehåller ett absolut förbud mot att genom avtal avvika från de minimiarvoden som fastställts genom en taxa för advokatarvoden, såsom den som är i fråga i målet vid den nationella domstolen, för tjänster som dels har rättslig karaktär, dels är förbehållna advokater, utgör en inskränkning i friheten att tillhandahålla tjänster enligt artikel 49 EG. Det ankommer

på den hänskjutande domstolen att kontrollera om dessa bestämmelser, med beaktande av de konkreta tillämpningsföreskrifterna, verkligen uppnår målen konsumentskydd och en god rättskipning som kan innebära att bestämmelserna är motiverade, och vidare att kontrollera att inskränkningarna i dessa bestämmelser inte är oproportionerliga med hänsyn till dessa mål.

Rättegångskostnader

- 71 Eftersom förfarandena i förhållande till parterna i målen vid de nationella domstolarna utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på de nationella domstolarna att besluta om rättegångskostnaderna. De kostnader för att avge yttranden till domstolen som andra än nämnda parter har haft är inte ersättningsgilla.

Mot denna bakgrund beslutar domstolen (stora avdelningen) följande:

- 1) **Artiklarna 10 EG, 81 EG och 82 EG utgör inte hinder mot att en medlemsstat genom normativa föreskrifter godkänner en taxa som grundas på ett förslag från ett advokatsamfund, såsom Consiglio nazionale forense (nationella samfundet för advokater), i vilken en minimigräns fastställs för arvoden till dem som utövar advokatyrket och från vilken avvikelser i princip inte kan göras vare sig i fråga om tjänster som är förbehållna advokatsamfundets medlemmar eller tjänster som i likhet med juridisk rådgivning utom rätta kan tillhandahållas även av ekonomiska aktörer som inte omfattas av den ovannämnda taxan.**

- 2) **Bestämmelser som innehåller ett absolut förbud mot att genom avtal avvika från de minimiarvoden som fastställts genom en taxa för advokatarvoden, såsom den som är i fråga i målet vid den nationella domstolen, för tjänster som dels har rättslig karaktär, dels är förbehållna advokater, utgör en inskränkning i friheten att tillhandahålla tjänster enligt artikel 49 EG. Det ankommer på den hänskjutande domstolen att kontrollera om dessa bestämmelser, med beaktande av de konkreta tillämpningsföreskrifterna, verkligen uppnår målen konsumentskydd och en god rättskipning som kan innebära att bestämmelserna är motiverade, och vidare att kontrollera att inskränkningarna i dessa bestämmelser inte är oproportionerliga med hänsyn till dessa mål.**

Underskrifter